En granskning av dominerande våldsdiskurser i svensk rätt

- om kvinnors relativa rättslöshet i ett neutralt, objektivt och opartiskt rättssystem

GNVK02 VT 2018

Genusvetenskapliga institutionen

Lunds universitet

Författare: Eleonor Rosenlind

Handledare: Sara Goodman

Abstract

This thesis examines the Swedish court system's representation of itself as a neutral, objective and unbiased institution. Through previous research and a theoretical framework consisting of feminist perspective on gender, intersectionality and symbolic violence, as well as critical discourse analysis and discursive psychology an otherwise invisible *patriarchal core* in the court system becomes visible in the three cases that are analysed. Beyond that several male dominated discourses regarded as "neutral" are uncovered and problematised. The effect of the patriarchal core and male dominated discourses can be recognised in the general distrust and suspicion the court show women who have suffered physical and sexual abuse. A central conclusion is how the absence of an explicit discussion of gender paradoxically is the very reason that gender can continue to be reproduced in the Swedish court system.

Key words: Rape, abuse, verdicts, symbolic violence.
Nyckelord: Våldtäkt, övergrepp, domar, symboliskt våld.

Innehållsförteckning

1. Inledning **4**

1.1 Syfte och frågeställning 4

1.2 Disposition 5

2. Tidigare forskning **5**

2.1 Våldets kön 6

2.2 Hans (ord) eller hennes? 7

2.3 Jämställdhetens dilemma i rätten 8

2.4 Slagen Dam 9

3. Teori **10**

3.1 Feministiska perspektiv på genus 10

3.2 Intersektionalitet 12

3.3 Genus och makt 13

3.4 Genus och nationen 13

3.5 “The gatekeepers” 14

3.6 Symboliskt våld 14

4. Metod **15**

4.1 Kritiskt diskursanalys 16

4.2 Vanliga våldsdiskurser 18

4.3 Diskurspsykologi 19

5. Material **20**

5.1 Södertörns tingsrätt, mål nr: B 8127-17 21

5.2 Solna tingsrätt, mål nr: B 3551-15 22

2.3 Stockholms tingsrätt, mål nr: B 2667-18 23

5.4 Urval 24

5.5 Etik 25

6. Analys **25**

6.1 Södertörnsdomen/ Fittja-fallet 25

6.2 Solnadomen 27

6.3 Stockholmsdomen 28

6.4 En unison betraktelse 30

7. Slutsatser **30**

Referenslista **34**

1. Inledning

Strävan efter det jämställda samhället har i Sverige blivit en norm (Carbin, 2010). Den är en del av en nationell identitet, en källa till stolthet för många. Ändå; hösten 2017 - efter att några amerikanska skådespelerskor anklagat filmproducenten Harvey Weinstein för sexuella trakasserier och våldtäkt - exploderar #metoo i Sverige. Tusentals kvinnor; skådespelerskor, poliser, prostituerade, advokater, ståuppkomiker, sjuksköterskor och lärare, närapå alla kategorier och branscher, berättar om sexuella trakasserier och våldtäkt på arbetsplatsen, eller i deras närhet. En djup spricka mellan ideologi och verklighet framträder.

Den kritiske diskursanalytikern Teun van Dijk har uttryckt att "en subtil dominans i sin ihärdighet kommer framträda som något fullt naturligt, ända tills det blir utmanat" (van Dijk 1993:255). Detta är något jag förhåller mig till i den här uppsatsen. Det subtila, det neutrala, det normala. Specifikt vill jag studera vad den svenska rätten betraktar som neutralt och normalt, eftersom jag menar att många kvinnor görs praktiskt taget rättslösa i fall som rör ett manligt (sexuellt) våld mot dem. För mig är #metoo länkat till ett nu pågående och legitimerat osynligt slags våld mot våldsutsatta, sexuellt ofredade och våldtagna målsägande kvinnor i svenska rättssalar. Vad är det som möjliggör detta osynliga våld mot kvinnorna i rättssalarna? Vad behöver vi förstå för att förhindra det?

Idén till uppsatsen föddes ur min irritation och frustration över den svenska rättens svårigheter (eller oförmåga?) att skydda kvinnor utsatta för (sexuellt) våld, och över svårigheten att ge dem upprättelse. Den föddes också ur en vilja att visa hur sprickan mellan ideologi och verklighet löper djupt in i vårt rättssystem, på ett nästan obemärkt sätt för många, som betraktar svensk rätts värdegrund som neutral, objektiv och opartisk.

1.1 Syfte och frågeställning

Jag rör mig i kölvattnet av Ulrika Anderssons avhandling *Hans (ord) eller hennes?* (2004) då vi båda utforskar vilka diskurser som förekommer i svenska rättssalar med en (sexuellt) våldsutsatt målsägande kvinna. Till skillnad från Andersson, som i stor utsträckning använder Michel Foucaults diskursbegrepp, använder jag istället Norman Fairlclough och Teun van Dijks kritiska diskursanalys, tillsammans med diskurspsykologi, och Pierre Bourdieus begrepp *symboliskt våld.* Ett ytterligare begrepp som domarna ger mig anledning att använda är intersektionalitet.

Mitt syfte i denna uppsats är att granska våldsdiskurser som anses neutrala, objektiva och opartiska i svensk rätt, och vilken koppling de eventuellt har till ett osynligt våld mot de målsägande kvinnorna. Min huvudfråga kretsar runt att lokalisera var dominansen befinner sig i det som anses vara en neutral, objektiv och opartisk rätt, och följande frågor kommer att vägleda min analys:

- Vilka dominerande diskurser bidrar eventuellt till att det är så svårt att döma (sexuellt) våldsamma män som står åtalade trots att bevisningen i flera fall kan betraktas som god?
- Vilka dominerande diskurser bidrar till att kvinnors trovärdighet ofta bedöms som låg i misshandels- och sexualbrottsfall?
- Vilka dominerande diskurser bidrar till att kvinnor blir förhållandevis rättslösa när det gäller (sexuellt) våld?

1.2 Disposition

Uppsatsen är organiserad enligt följande; först en presentation av tidigare forskning. Efter det följer en teoridel med en kort introduktion av feministiska perspektiv på genus, begreppet intersektionalitet och en svensk förhållning till begreppet. Här finns också två korta avsnitt om genus i relation till makt, och genus i relation till nationen. Raewyn Connells begrepp "the gatekeepers" blir presenterat här, liksom Pierre Bourdieus begrepp *symboliskt våld.* Efter teoridelen följer en metoddel där kritisk diskursanalys presenteras tillsammans med några vanliga våldsdiskurser och diskurspsykologi. Sedan en presentation av mitt material; tre aktuella domar från december 2017 till mars 2018. Den första rör en medialt mycket uppmärksammad gruppvåldtäkt i Fittja, den andra ett misshandelsmål i Solna tingsrätt och den tredje en våldtäkt på ett hotellrum i Stockholm. Efter presentationen av mitt material följer så en analys, som avslutas med en egen reflektion i uppsatsens slutsats.

2. Tidigare forskning

Den tidigare forskning jag tittat närmare på behandlar olika typer av våld och våldtäkt, samt undersöker jämställdhetens dilemma i rätten. Inledningsvis en kort presentation av Gabriella Nilsson och Inger Lövkronas bok *Våldets kön* (2015) som fördjupar sig i kulturella föreställningar, fiktioner och konsekvenser av våld. Här problematiseras till exempel avsaknaden av en gemensam förståelse av vad våld är, liksom den historiska förståelsen av "manlig" och "kvinnlig" sexualitet med inslag av övertalning, tvång eller våld som något naturligt.

Ulrika Anderssons avhandling *Hans (ord) eller hennes?* (2004) utforskar olika straffrättsliga diskurser. Andersson använder sig av Michel Foucaults begrepp av diskurser, det vill säga något som sker via tal och text, men också genom icke-verbal kommunikation och visuella symboler. Andersson presenterar flertalet vanligt förekommande straffrättsliga diskurser som i slutänden producerar bilden av rättssubjektets kropp som en öppen kropp med en passiv sexualitet.

I *Jämställdhetens dilemma* (2003) redogör Eva Schömer för hur den svenska rättsstrukturen har ett direkt samband med den romersk-katolska kyrkans uppbyggnad, med en naturgiven patriarkal rättsordning. Här sätts männens (eller ett maskulint) ofta förekommande tolkningsföreträde i rättssammanhang i skärpa. Utöver det problematiserar Schömer gängse uppfattning om svensk rätt (och rättens egen uppfattning om sig själv) som neutral, objektiv och opartisk.

Så till rapporten *Slagen Dam* (2001) som är den första svenska omfångsundersökningen om våld mot kvinnor. Rapporten visade ett chockerande utbrett våld mot kvinnor, som blev svårsmält för allmänheten att ta in. Detta ledde till kraftfulla reaktioner som kulminerade på 00-talet och resulterade i att två oberoende forskare granskade rapporten, och kom fram till att inga tecken på vetenskaplig oredlighet fanns.

2.1 Våldets kön

I en inledande reflektion i *Våldets kön: Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser* (2015) skriver Gabriella Nilsson och Inger Lövkrona att våld inte är ett självklart begrepp. Det saknas en given innebörd av ordet, en gemensam förståelse. Vad betecknas som våld? Det vill säga vilken betydelse tillskriver ett samhälle våld? Vad betecknas som legitimt och socialt sanktionerat våld, i jämförelse med kriminellt våld? Hur graderas våld? Svaren varierar mellan olika platser och över tid.

Kvantitativ feministisk forskning i Sverige har sedan början på 2000-talet visat att mäns våld mot kvinnor har den gemensamma nämnaren mellan våldsutövande män att de är just män. Tidigare gängse uppfattning av den våldsutövande mannen som socialt belastad eller “psykiskt sjuk” eller patriarkal “invandrare” har blivit tillbakavisad av den feministiska förklaringsmodellen, och istället har ett strukturellt problem med mäns våld mot kvinnor lyfts fram (Nilsson, Lövkrona 2016).

Radikalfeministen Susan Brownmiller (1975) knöt i likhet med Raewyn Connell ihop mäns våld mot kvinnor till ett upprätthållande av könsmaktsordningen. Brownmiller menade att våldtäktsmännen var “det patriarkala samhällets frontsoldater” (Nilsson, Lövkrona 2016:37). Denna

tanke återkommer i Connells begrepp hegemoniska maskuliniteten, som menar att “den makt över kvinnor som de våldsutövande, hegemoniska männen skapar, genom kvinnors rädsla, gynnar alla män och bidrar därför till att upprätthålla det patriarkala samhället” (Nilsson, Lövkrona 2016:37).

Så till sexualitet. Det finns en historisk syn på “manlig sexualitet” som erövrande och aktiv, medan “kvinnlig sexualitet” setts som mottagande och passiv. Denna syn vilar i en kulturell föreställning som samkonstruerats med biologi och tidig sexologi (Nilsson, Lövkrona 2016:17). Eftersom mannen ansetts ha en “naturligt” starkare sexdrift har han betraktats som initiativtagaren i det heterosexuella spelet, medan kvinnans roll varit närmast asexuell, för henne har det ingått att göra sexuellt motstånd och sätta ärbarhet och oskuld först. Detta leder till slutsatsen att “manlig” och “kvinnlig” sexualitet utgått från normer om kön som bygger på “ett visst mått av övertalning, tvång eller till och med våld” och att detta setts som en “naturlig del i ett heterosexuellt samlag” (Nilsson, Lövkrona 2016:17).

2.2 Hans (ord) eller hennes?

I avhandlingen *Hans (ord) eller hennes?* (2004) utforskar Ulrika Andersson olika straffrättsliga diskurser. Dessa kopplar hon i stor utsträckning till Michel Foucault begrepp av diskurser som något som innefattar språk - tal och skrift - men även icke-verbala saker som har att göra med olika sätt att agera, eller med visuella symboler.

Ulrika Andersson skriver: “[…] diskurser sätter upp ramar som konstruerar *vad* som kan erfaras eller den *innebörd* som erfarenheter kan utgöra. På så sätt får diskurser inflytande över vad som kan tänkas, sägas eller göras. Varje diskurs tillåter vissa och förhindrar andra saker. I enlighet med Foucaults förståelse av diskursbegreppet har de också verkliga effekter genom att de formar möjligheten för vad som inkluderas och exkluderas samt vad som blir gjort och inte gjort. I sin mest tydliga betydelse ger diskurser auktoritet åt vissa att tala och vissa åsikter att bli tagna på allvar medan andra blir marginaliserade, exkluderade eller till och med förbjudna. Diskurserna förs in i det sociala livet och producerar vad som är möjligt att tänka, säga och göra. […] Rättsskyddssubjektet produceras i linje med detta resonemang, i de rättsliga diskurser som prövar om brott är begånget mot detta subjekt (Andersson 2004:32).

I de hovrättsdomar Andersson analyserar, finner hon att de mest tydliga diskurserna återfinns runt offrets viljeuttryck. Domstolarna har ett tydligt fokus på *offrets vilja*, inte på förövarens beteende. Det finns en tydlig *förväntan* från domstolens sida att offret på något vis ska *visa sin inställning* till förövarens handlande, som är under rättslig prövning. Vidare framkommer det också

i diskurserna att offret bör *agera* på något sätt för att *förhindra övergrepp*. Detta syns då domstolen anmärker på att den målsäganden inte "gjort *några försök att lämna* [platsen]" (Andersson 2004:219). Av det går det att dra slutsatsen att domstolen lägger ansvaret på den målsägande att hindra den åtalades beteende, och ett misslyckande att göra så gör henne delaktigt ansvarig för det inträffade. Utöver detta förekommer diskursen om att bedöma om motståndet varit *tillräckligt*, och då det inte anses vara det kunna bedöma om det finns en *rimlig förklaring* till ett bristande motstånd eller om offret haft *möjlighet* att samtycka. Det förekommer inte sällan i våldtäktsmål att den åtalade menar att det påstådda övergreppet utgjorts av "frivilligt" sexuellt umgänge. Då domstolar granskar och bedömer olika viljeuttryck i diskursen om "frivilligt" sexuellt umgänge dras en gräns mot icke-övergrepp upp.

Andersson fäster särskild vikt vid följande fyra straffrättsliga diskurser: (1) den om sexuell integritet, som fäster vikt vid målsägandes *skyldighet* att avböja, (2) diskursen om våld och vilja, där förekomsten av våld är avhängigt på offrets vilja, (3) diskursen om normalt könsumgänge, det vill säga ett ömsesidigt sammanhang för sexualitet och/eller gärningsmannens sexuella tillfredsställelse, (4) diskursen om livsfarligt våld och skada, vilket i första hand syftar på synligt våld och tydliga skador eller sjukdom.

Hans (ord) eller hennes visar att den målsägandes, med andra ord rättskyddssubjektets, kropp till stor del är öppen och antastbar. Vidare att den sexuella integriteten avgörs genom rättsskyddssubjektets *avböjande*. Andersson skriver: "I de dominerande gränsdragande diskurserna var också offrets *motstånd* eller annat viljeuttryck avgörande. Den kroppsliga och sexuella tillgängligheten avgjordes genom offrets eget beteende och detta producerade ett tillgängligt rättsskyddssubjekt" (Andersson 2004:260). Sammanfattningsvis menar hon att diskurser om våld och vilja, relaterade till de *allvarligaste* brotten, producerar bilden av rättssubjektets kropp som en *öppen* kropp med en *passiv* sexualitet.

2.3 Jämställdhetens dilemma i rätten

Eva Schömer presenterar i artikeln *Jämställdhetens dilemma i rätten* (2003) hur den allmänt utbredda uppfattningen att staten och kyrkan är åtskilda faktiskt kan betraktas som direkt felaktig när det gäller svensk rätt. Hon redogör för hur den svenska rättstrukturen har ett direkt samband med den romersk-katolska kyrkans uppbyggnad. I denna tydliggörs en naturgiven patriarkal rättsordning, där männen betraktas som Guds avbild, och som sådana ska härska på jorden, i den utsträckning som Gud avgör. "Världen tar på så sätt formen av en *patriarkal organism*, vars form

och innehåll är bestämt på förhand. Argument om sakernas ordning byggs upp efter en struktur som liknar den bevisföring som tillämpas inom naturvetenskapen, där förutsättningarna räknas upp som en sammanbunden kedja med *logiska och naturliga slutledningar*. Den juridiska metoden har tagit stort intryck från naturvetenskapliga idéer om logiska kausala resonemang. Det är till exempel vanligt att de juridiska resonemangen underbyggs med hänvisningar till *det naturliga*, genom motiveringar om att en viss fråga ska lösas på ett visst sätt eftersom *det anses ligga i sakens natur*" (Schömer 2003:93).

Schömers redogörelse sätter männens (eller ett maskulint) ofta förekommande tolkningsföreträde i rättsammanhang i skärpa. Den tydliggör rättens rötter i en patriarkal ordning. Vilket i sin tur gör betraktelsen av svensk rätt som något neutralt, objektivt och opartiskt till något diskutabelt.

Den neutrala, objektiva och opartiska utgångspunkten tar avstamp i en liberal syn på att *alla är lika* och går att koppla till det svenska jämställdhetsbegreppet som fått en prioriterad ställning genom sin placering i en av grundlagarna. I regeringsformens (RF) 1 kap, 2 § går att läsa följande: "Den offentliga makten ska utövas med respekt för *alla människors lika värde* (min kursivering) och för den enskilda människans frihet och värdighet. - - - Det allmänna ska motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller andra omständigheter som gäller den enskilde som person." I den 13 §: "Lag eller annan föreskrift *får inte innebära att någon missgynnas på grund av sitt kön* (min kursivering) om inte föreskriften utgör ett led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt."

Schömer problematiserar den liberala utgångspunkten *alla är lika*, eftersom den leder till att olikheter osynliggörs med effekten att nya problem skapas. Ett är exempelvis hur det överhuvudtaget kan vara möjligt att arbeta för att skapa jämlikhet om alla människor redan är lika och alla människor tros behandlas likadant (Schömer 2003).

2.4 Slagen Dam

Brottsoffermyndigheten och regeringen beställde 1998 en omfångsundersökning om våld mot kvinnor. Studien resulterade i rapporten *Slagen dam* (2001) och var den första svenska i sitt slag. Den kom att få mycket kraftiga reaktioner vilka kulminerade på 00-talet. Dessa kan förklaras med att våld mot kvinnor förutsattes vara ett marginellt problem i världens mest jämställda land.

Rapporten visade dock att varannan kvinna, 46 procent, har utsatts för våld av någon man efter 15-årsdagen. Vidare att 56 procent av alla kvinnor trakasserats sexuellt, och var tredje kvinna, 34 procent, åtminstone någon gång utsatts för sexuellt våld av en man. Slutligen nästan var femte kvinna, 18 procent, hade erfarenheter av att bli hotade av en man någon gång efter sin 15-årsdag.

Olika medier och forskare från olika discipliner betvivlade på framträdande plats riktigheten i resultaten. Statsvetaren Bo Rothstein menade att: "Genom ett helt ovetenskapligt dribblande med definitioner av vad som skall betecknas som våld, där ingen skillnad görs mellan fysiska attacker som leder till döden eller allvarliga bestående men, och en mindre knuff i busskön, vill man leda i bevis att manligt våld mot kvinnor *inte är något avvikande* (min kursivering) utan ett högst normalt beteende av män" (Lundgren 2011: 333). Vidare skrev Hanne Kjöller i DN: "Min främsta invändning mot uppsalafeministerna är inte deras åsikter, utan *deras förakt för sanningen*" (min kursivering) (Lundgren2011: 333). Sammantaget ledde alla häftiga reaktioner till att två forskare på uppdrag av Uppsala universitet fick uppgiften att granska rapporten. De fann inga tecken på vetenskaplig oredlighet.

3. Teori

Här presenterar jag kort ett feministiskt perspektiv på genus. Bland annat genom Judith Butlers *heterosexuella matris* och begreppet intersektionalitet, där jag bland annat redogör för den svenska, länge utbredda, problematiken med att förhålla sig till intersektionalitet. Genus kopplat till makt, och till nationen blir presenterat i korthet, liksom Raewyn Connells begrepp "gatekeepers". Slutligen det begrepp som jag betraktar som det viktigaste teoretiska bidraget i detta arbete, *symboliskt våld*, blir presenterat med hjälp av flera teoretikers perspektiv, inledningsvis med Pierre Bourdieu som myntade begreppet.

3.1 Feministiska perspektiv på genus

> Den feministiska teorins bidrag till förståelsen av samhälleliga processer och relationer, tar sin utgångspunkt i två analytiska begrepp: kön/genus och patriarkatet. Som begrepp syftar *kön/genus* till att utforska och kritiskt granska och problematisera kulturella tolkningar av biologiska könsskillnader genom vilken kategorin kvinnor skapas och konstrueras som underordnade kategorin män. Avsikten med begreppet är att synliggöra hur män och kvinnor skapas och konstrueras genom sociala relationer av överordning och underordning inom samhällsformationer som starkt präglas av distinktionen mellan natur och kultur. Patriarkatet är en analytisk kategori som namnger en makrostrukturell princip

för social organisering genom vilken män som grupp tillägnar sig kvinnors arbete och sexualitet. Begreppet syftar till att belysa ett system som kännetecknas av manlig dominans och kvinnlig underordning, men också av stora variationer mellan olika grupper av män vad gäller möjligheten att kontrollera och utöva makt över kvinnor. (Mulinari 2003:21).

Således är feministisk teori inte en teori om hur kvinnor och män *är,* utan en teori om hur kvinnor och män konstrueras som exklusiva binära kategorier med syfte att skapa och återskapa en specifik form av samhällsformation (Mulinari 2003:12).

Det finns en rad grepp att ta om denna samhällsformation, och ett jag vill presentera här är Judith Butlers *heterosexuella matris* som introducerades i boken *Gender Trouble* (1990). Butler gör en teoretisk tolkning av hur kön, genus och begär är kopplade sinsemellan i den rådande diskursen. Denna diskurs, menar hon, betraktar kön som något prediskursivt, alltså som något självklart och naturligt som föregår diskursen. Begäret ses som oproblematiskt i den dominerande diskursen, och under naturliga och normala omständigheter är det riktat mot det motsatta (könet) (Mulinari 2003:16). Mulinari skriver om detta "Genus förstås sedan som varande en kulturell tolkning av kön. I och med att man och manlighet, kvinna och kvinnlighet är så tätt sammankopplade till varandra upprätthålls och stärks det heterosexuella begäret. Utgångspunkterna i Butlers teori är att kön, genus och begär är performativa, dvs. [att] de ständigt (åter)skapas genom handling, och att inget därmed placeras utanför diskursen. Att säga att något är prediskursivt eller normalt är att diskursivt försöka naturalisera och markera det som ska tas för givet samt låsa fast dess innebörd" (Mulinari 2003:16).

Givetvis går (och ska) Butlers begrepp och förklaringsmodell problematiseras och vidareutvecklas. Men i detta sammanhanget anser jag att de fungerar som förklaringsmodell för att förstå det prediskursiva, det vill säga det som uppfattas ligga utanför diskursen. Utöver det öppnar den *heterosexuella matrisen* också upp möjligheten att se och kritiskt diskutera på vilka sätt olika maktsystem upprätthålls.

Avslutningsvis utmanar feministisk teori ständigt uppfattningar om vetenskaplig auktoritet och vetenskaplig kunskap via en systematisk epistemologisk och metodologisk debatt (Mulinari 2003:16). Genom att kritiskt granska hegemoniska diskurser om hur särskilda former för kvinnlighet och manlighet (re)produceras, ifrågasätter feministisk teori hur könsojämlikheten kopplas till det naturliga och normala. Sedan 1990-talet har också andra sociala relationer som exempelvis klass, etnicitet och sexualitet kopplats till kön. Dessa utgör alla strukturer, symboler och identiteter som är invävda i konstruktionen av genus (Mulinari 2003:19).

3.2 Intersektionalitet

Kimberlé Crenshaw (1989) myntade begreppet intersektionalitet, som framförallt blev ett begrepp inom Black feminism (Ahmed 2017). Ordet har sitt ursprung i engelskans intersection som översätts till svenskans skärning eller vägkorsning. Det är just korsningen mellan exempelvis kön/genus, klass, sexualitet, ålder, funktionsvariationer och religion som analyseras i intersektionalitet. Begreppet kan användas för att analysera hur över- och underordning samspelar mellan de olika kategorierna.

I Sverige fanns länge ett ointresse och en ovilja att förhålla sig till intersektionalitet. Begreppet har ansetts irrelevant och ointressant, vilket bidragit till att jämställdheten som skapats varit villkorad, den har inte omfattat alla medborgare (SOU 2014:34). Det har i sin tur lett till kritiska debatter om svensk jämställdhetspolitik, där bland annat idén om det svenska folkhemmet kritiserats hårt. Alla människor bereddes inte plats i folkhemmet utan blev snarare utkastade, misshandlade och diskriminerade. I SOU 2014:34 föranleder det följande motivering: "intersektionalitet [fungerar] inte enbart som ett kritiskt verktyg utan även som en konkret påminnelse om det misslyckade folkhemmet/välfärdsstaten och om historiska och samtida fakta och politik som för många varit svåra att erkänna och skriva in i den svenska historien (SOU 2014:34:98).

Judith Squires, professor i politisk teori, har observerat att intersektionalitet och mångfald uppfattas som ett hot i länder (och på de platser) där jämställdhet och "kvinnofrågor" varit prioriterade och haft en relativ hög status (SOU 2014:34). Detta skulle bidra med en förklaring till varför Sverige (och Norden) med en avsaknad av seriösa diskussioner om olikheter och maktskillnader inom olika kategorier mellan individer reagerar nervöst på krav som handlar om ökad mångfald (SOU 2014:34).

Analyser som bara berör en form av ojämlikhet är alltför förenklade, menar en annan pionjär inom fältet, Joan Acker. I artikeln *Gender, Class, and Race in Organizations* (2006) skriver hon: "Most studies of the production of class, gender, and racial inequalities in organizations have focused on one or another of these categories, rarely attempting to study them as complex, mutually reinforcing or contradicting processes. But focusing on one category almost inevitably obscures and oversimplifies other interpenetrating realities" (Acker 2006:442).

3.3 Genus och makt

Makt som utövas via institutioner och makt i form av en grupps undertryckande av en annan, är en viktig del i genusstrukturen (Connell 2003:82). Det finns dock andra sätt att se på makt vilket bland annat den franske historikern och filosofen Michel Foucault framhöll. Han var skeptisk till uppfattningen om en enhetlig, central punkt i samhället varifrån makten utgick (Connell 2003): "Makten är i själva verket utspridd, och utövas intimt och diffust. Framförallt utövas den diskursivt, genom vårt sätt att tala, skriva och skapa oss föreställningar. Denna diffusa men orubbliga makt fungerar på nära håll, inte på avstånd. Den har direkta effekter på människors kroppar i form av "disciplin", liksom på deras identiteter och deras uppfattning om den egna platsen i världen" (Connell 2003:82).

Båda synsätt på makt; som något institutionellt och diffust/intimt närvarande, hjälper oss att förstå genusrelationerna. Det finns både en systematisk, institutionaliserad makt och en diffus, diskursiv makt (Connell 2003:83). Och båda leder oss till den centrala frågan om motstånd. Den genusstrukturerade makten är inte mer total eller absolut än någon annan. Genusstrukturen är en pågående social process, och insikten om dess djupt historiska karaktär har en viktig intellektuell och politisk konsekvens (Connell 2003:95) detta därför att: "om en struktur kan börja existera, kan den också sluta existera. Genushistorien kan ta slut" (Connell 2003:95). Detta skulle kunna ske på flera sätt, exempelvis genom en intern frikoppling där genusmönstren inom ett område slutar att förstärka mönstren inom ett annat område. På så sätt skulle en medveten avgenusfiering ske där nu rådande strukturer allteftersom reduceras till noll. Även om vi här talar om en komplicerad process så bör det genuslösa samhället vara en viktig konceptuell referenspunk när man föreställer sig en förändring, menar Connell. (Connell 2003:96).

Staten har en nyckelroll vad gäller genuspolitiken, den har kapacitet att "driva" och fatta beslut om åtgärder som rör genusfrågor. Då genusrelationer hela tiden kännetecknas av strukturella förändringar och kristendenser, är staten själv "som den genusstrukturerade maktens hjärna" (Connell 2003:137) ansatt för kriser och förändringar. En kristendens att tackla i nuläget är bland annat statens drag av att ge mäns våld mot kvinnor legitimitet.

3.4 Genus och nationen

Här vill jag kort presentera Nira Yuval-Davis koppling mellan genus och nationen i ett citat från artikeln *Gender and Nation* (1997[2012]):

> Hegemonic cultures present a specific view about the meaning of the world and the nature of social order. The relationships between women and men are crucial for such a perspective, and therefore in most societies also the control of women by men. Women are often constructed as the cultural symbols of the collectivity, of its boundaries, as carriers of the collectivity's 'honour' and as its intergenerational reproducers of culture. Specific codes and regulations are usually developed, defining who/what is a 'proper man' and a 'proper woman', which are central to the identities of collectivity members. Feelings of disempowerment which result from processes of colonization and subjugation have often been interpreted by the colonized men as processes of emasculation and/or feminization. The (re)construction of men's — and often even more importantly women's — roles in the processes of resistance and liberation has been central in most such struggles. However, as cultures are not homogeneous, and specific hegemonic constructions of cultures closely relate to the interests of the dominant leadership within the collectivity, these hegemonic constructions often go against the interests of women, who would therefore find themselves in an ambivalent position towards these hegemonic projects. (Yuval-Davis 1997[2012]).

Hela idén om att olika statsmakters fysiska gränser mellan sig skulle utgöra reella gränser mellan medborgarna i statsmakterna avfärdar Yuval-Davis som i de flesta fall praktiskt taget fiktion.

3.5 "The gatekeepers"

Raewyn Connell menar att män och pojkar är "gatekeepers for gender eqality" (Connell 2011:7). Världen är fortfarande maskuliniserad, män betraktas i stor utsträckning som de "neutrala". Det är män (ofta en specifik grupp män) som kontrollerar de mesta av resurserna; de ekonomiska, politiska och kulturella, vilket hindrar kvinnors anspråk på rättvisa. Connell ser att det finns en starkt motstånd bland dem, speciellt bland äldre män, att skapa mer balans i genusrelationerna.

Män som utsätter kvinnor för (sexuellt) våld har ofta en konservativ syn på kvinnor och kvinnors plats i familjen. Att betrakta dessa män som enbart "traditionella" eller gammalmodiga är dock ett misstag, eftersom de traditionella värdena aktivt moderniseras och förnyas (Connell 2011).

Avslutningsvis ska dock poängteras att maskuliniteten, precis som femininiteten, är splittrad och motsägelsefull.

3.6 Symboliskt våld

Varför är den manliga dominansen den mest varaktiga, orubbliga och uthålliga dominansformen? Pierre Bourdieu förklarade det med att den är svår att upptäcka, den ses som så

självklar, både för de dominerande och dominerade (Bourdieu 1999a). För att förstå hur den manliga dominansen upprätthålls applicerade han ett av sina mest grundläggande teoretiska begrepp *symboliskt våld* som förklaringsmodell. Det symboliska våldet är ett: "milt, omärkligt våld som offren inte ser och som huvudsakligen utövas på rent symbolisk väg, via kommunikation och kunskap, eller närmare bestämt via misskännande och erkännande" (Bourdieu 1999a:11). Det är de dominerade gruppernas tankestrukturer som råder, och av den anledningen framstår den manscentrerade åskådningen som neutral och behöver därmed inte legitimeras. Symboliskt våld kännetecknas vidare av en förnekelse av att våld sker. Bourdieu liknar det med hur "civiliserat" polisvåld uppfattas (Bourdieu, 2000). Det vill säga maktens våld osynliggörs genom att det uppfattas som legitimt. Bourdieu kopplar ihop familjen, som han betraktar som det privata patriarkatet, med det offentliga patriarkatet: staten. Hans inställning till statsapparaten kan beskrivas som misstänksam; "Man kan inte tvivla för mycket när det gäller staten" (Bourdieu 1999b:31).

Phillip Bourgois menar att det symboliska våldet handlar om förnedring och legitimering av ojämlikheter utifrån rasism, sexism eller klassrelationer, och att det centrala med det symboliska våldet är missaktning (Listerborn, Molina, Mulinari 2011:13), Minoo Alina skriver i *Den jämställda rasismen och de barbariska invandrarna (*2011) att det "symboliska våldet opererar via språket och produceras i vardagens interaktion via text och tal" (Alina, 2011: 292). Hon gör vidare kopplingar till Slavoj Žižek som menar att den mest fundamentala formen av våld i språket är att den skapar ett slags "universe of meaning" (Žižek 2009:1) vilket med andra ord leder till att kunskap, tolkningsramar och "*sanningar*" (min kursivering) produceras i samhället via språket och via diskursen (Alina, 2011: 292). Den diskurs som uppstår via kunskapsproduktionen har en stark maktpotential "genom att den påverkar samhällets och individers tankar och uppfattningar samt skapar en samhällelig kunskap som tas för givet" (Alina, 2011: 292).

Slavoj Žižek menar att av de tre olika sorters våld han identifierar, subjektivt, objektivt och symboliskt, så är det minst synliga av det tre, det symboliska våldet, vad vi verkligen bör göra oss medvetna om och förstå (Žižek 2009).

Det symboliska våldet kan avslutningsvis här kopplas till begreppet hegemoni genom att våldet i båda fall är accepterat.

4. Metod

Metoden jag använder är framförallt *kritisk diskursanalys* presenterad nedan av Norman Fairclough, Teun van Dijk men också Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips. De

sistnämnda ser ett värde i att koppla samman kritisk diskursanalys och *diskurspsykologi* med varandra och titta på spelet och brännpunkter *mellan* dessa. Inom diskurspsykologi kommer jag främst använda begreppet "tolkningsrepertoarer". I korthet presenteras här också några vanliga våldsdiskurser.

4.1 Kritiskt diskursanalys

Norman Fairclough menar att sociala identiteter och relationer konstrueras i rådande diskurser och att de utöver det producerar kunskaps- och betydelsesystem i samhället (Jørgensen, Phillips 2000). Dessa diskurser har en stark maktpotential eftersom de påverkar samhället och individers uppfattningar och tankar och skapar samhällelig kunskap som tas för given (Alina 2011:292).

I *Diskursanalys som teori och metod* skriver Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips: "Målet med kritiken är att undergräva makten genom att visa hur verkligheten bakom ideologin är. Det kan till exempel vara så att människor ger uttryck för att könen i vårt samhälle är jämställda. Samtidigt kan man genom samhällsanalys klarlägga att män tjänar mer än kvinnor, och att kvinnor systematiskt lägger ner mer tid på uppgifterna i hemmet än män. Det råder alltså ingen överensstämmelse mellan tingens faktiska tillstånd och människors uppfattning om det, och denna brist på överensstämmelse ger avstamp för kritik. Människor ser inte verkligheten som den är på grund av ideologier som förvränger deras världsbild" (Jørgensen, Phillips 2000:152).

Begreppet kritisk diskursanalys gör det möjligt att förflytta det som uppfattas som neutralt och objektivt till en politisk sfär, vilket öppnar upp för diskussioner kring det tyst självklara. Något som i sin tur gör en förändringsprocess möjlig. Jørgensen och Phillips frågar: "Hur konstitueras vi som kvinnor och män i ett livslopp eller i bestämda situationer? Vilka möjligheter har subjektspositionen "kvinna" i ett bestämt sammanhang, och skiljer de sig från mäns möjligheter?" (Jørgensen, Phillips 2000:151). Den kritiska diskursanalysen försöker besvara denna typ av frågor genom att se hur betydelser fixeras och naturaliseras på bestämda sätt i givna sammanhang (Jørgensen, Phillips 2000:151).

Kritisk diskursanalys bidrar med att avtäcka dominans; att lokalisera vart den befinner sig och på vilket sätt den utövas. Teun van Dijk skriver i *Principles of critical discourse analysis* (1993): "Although there are many directions in the study and critique of social inequality, the way we approach these questions and dimensions is by focusing on *the role of discourse in the (re)production and challenge of dominance*. Dominance is defined here as the exercise of social

power by elites, institutions or groups, that results in social inequality, including political, cultural, class, ethnic and gender inequality" (van Dijk 1993:250). van Dijks förståelse av dominans går att koppla till det symboliska våldet som (re)producerar icke-jämställdhet på ett mer eller mindre öppet sätt, genom till exempel stöd, representation, förnekelse, förmildrande eller genom att dölja dominans (van Dijk 1993). van Dijk skiver vidare: "More specifically, critical discourse analysis want to know what structures, strategies or other properties in text, talk, verbal interaction or communicative events play a role in these modes of reproduction" (van Dijk 1993:250).

Till dominansen hör också *kontroll*, som också är ett centralt begrepp i van Dijks studier. Makten över en grupp, menar han, innebär att ha möjligheten att kontrollera gruppens tankar och handling. Dessa sker i kontroller av processer och mental påverkan som inbegriper tankar, föreställningar och intentioner (Alina 2011:292). Kontrollen inbegriper tillgång till maktresurser så som social position, status, tolkningsföreträde och auktoritet - detta ger diskursen legitimitet och får den att framstå som "sanning" (Alina 2011).

Jørgensen och Phillips menar att kritisk diskursanalys görs på olika sätt av olika teoretiker men identifierar fem gemensamma drag i alla angreppssätten: (1) sociala och kulturella processer och strukturer har en delvis lingvistisk-diskursiv karaktär, vilket betyder att texter (men även bilder) bidrar till att konstituera den sociala världen, (2) diskurs är både konstituerande och konstituerad, vilket betyder att som social praktik befinner sig diskurs i ett *dialektiskt* förhållande till andra sociala dimensioner, det vill säga den bidrar inte bara till att forma och omforma sociala processer och strukturer utan speglar dem också, (3) språkbruket analyseras empiriskt i det sociala sammanhanget, det vill säga i den kritiska diskursanalysen görs en faktisk lingvistisk textanalys av språkbruket i sociala interaktioner, (4) diskurs fungerar ideologiskt, vilket betyder att kritisk diskursanalys är *kritisk* i den mening att den ser det som centralt att kasta ljus över den diskursiva praktikens roll i upprätthållandet av ojämlika maktförhållanden, och (5) kritisk forskning uppfattar sig i den kritiska diskursanalysen *inte* som politiskt neutral, utan positionerar sig tydligt med de undertryckta samhällsgrupperna (Jørgensen, Phillips 2000:67-70).

Norman Fairclough uppfattar ideologier som: "betydelsekonstruktioner som bidrar till produktion, reproduktion och transformation av dominansrelationer" (Jørgensen, Phillips 2000:79). Fairclough bygger vidare på Antonio Gramscis och Louis Althussers teorier, särskilt den förstnämndes hegemoniska begrepp: "Hegemoni är inte bara dominans utan en förhandlingsprocess vari man skapar betydelsekonsensus. De konkurrerande elementens existens bär fröet till motstånd.

Hegemonin är därmed aldrig stabil utan skiftande och ofullbordad, och konsensus är alltid bara en gradfråga - 'en motsägelsefull och instabil jämvikt'" (Jørgensen, Phillips 2000:80).

Tre användbara redskap som Fairclough bidrar med i den kritiska diskursanalysen är: transivitet, modalitet och hedge. Den första tittar på hur processer och händelser förbinds, eller inte förbinds, med subjekt och objekt (Jørgensen, Phillips 2000). Den tydliggör vilka konsekvenser olika framställningsformer får, som exempelvis passiv form som lämnar agenten därhän, i rättssalen skulle det exempelvis gå att applicera på en utbredd passiv blick på den åtalade mannen, med en mycket aktiv blick på den målsägande kvinnan. Modalitet däremot syftar på "sätt", på talarens grad av instämmande, vilket inverkar på diskursens konstruktion av sociala relationer, likväl som kunskaps- och betydelsesystem (Jørgensen, Phillips 2000:88). Hedge, slutligen, har att göra med hur påståendet i en sats modereras och uttrycker "låg affinitet" till följd av ord som exempelvis "lite" och "liksom".

Den kritiska diskursanalysen kan ses som en kontrahent och ett användbart verktyg att utmanar "sanningar" som förekommit i diskurser så länge och ofta att de ses som neutrala och givna utgångspunkter.

4.2 Vanliga våldsdiskurser

I artikeln *Diskurser om mansvåld* (2011) skriver Marcus Lundgren att den svenska självbilden gör att det våld som förekommer förstås utifrån diskurser som fragmenterar mäns våld mot kvinnor genom att (o)lika aktörer och uttryck för våld ses som (väsens)skilda från varandra, vilket bidrar till att framställa våldet som flera från varandra frikopplade och marginella fenomen som utövas av och drabbar avvikare (Lundgren, 2011: 350). Trots att kvantitativ feministisk forskning visat att det finns ett allvarligt strukturellt problem med mäns våld mot kvinnor och starkt tillbakavisat bilden av den våldsutövande mannen som socialt belastad eller "psykiskt sjuk" så är en fortfarande utbredd våldsdiskurs inom rätten *den vanliga mannen*. Det vill säga han som inte slår. Våldet kan bara utövas av avvikare inom denna diskurs; vilket betyder den lågutbildade, den missbrukande, den arbetslösa mannen och/eller den patriarkala invandraren (Lundgren, 2011: 350). Dominerande diskurser som dessa gör det därmed svårt att se att så kallade vanliga män i alla klasser utövar våld. Det bidrar också till att generellt ifrågasätta kvinnors våldserfarenheter och mäns möjliga skuld (Lundgren, 2011: 350). Utöver det stigmatiseras stora grupper migranter och migrantättlingar genom att betrakta dessa män som latenta våldsverkare. Det riktigt problematiska med flertalet fragmenterade våldsdiskurser är att i motsats till feministisk forskning så ses mäns våld mot kvinnor

inte som ett uttryck för mäns strukturella makt i samhället, utan som en avvikelse i ett annars väl fungerande och jämställt Sverige (Lundgren, 2011: 351). Det är följaktligen ett osynliggjort våld, som för att det ska finnas måste uppfylla vissa specifika attribut. Detta leder oss till följande politiska felslut: "Om våld inte utövas av vanliga män behövs heller ingen organisering av våldet, ingen bred politik för att ge stora grupper kvinnor stöd eller för att förhindra eller motverka vanliga mäns våldsutövande" (Lundgren, 2011: 351).

En annan etablerad våldsdiskurs är den om mäns våld mot kvinnor *som ett undantag*. Lundgren frågar sig vad *den vanliga mannen* och mäns våld mot kvinnor *som ett undantag* har för effekt i rättsväsendets hantering av mäns våld mot kvinnor (Lundgren, 2011: 351)

4.3 Diskurspsykologi

Till skillnad mot diskursanalys, som har sina rötter i lingvistiken, gör diskurspsykologin snarare retoriska analyser. Detta för att den har sina rötter i socialpsykologin där attitydanalys och analys av gruppkonflikter ses som centrala och relevanta (Jørgensen, Phillips 2000).

Inom diskurspsykologin ses talspråk och texter som en återgivning av den yttre världen, eller som produkter av dolda mentala föreställningar av vår värld. Detta menar Jonathan Potter och Margaret Wetherell, som vidare uttrycker att "språk är en dynamisk form av social praktik som formar den sociala världen, inklusive världsbilder, sociala relationer och sociala subjekt" (Jørgensen, Phillips 2000:97). Betydelsen av detta är att mentala processer inte kan betraktas som "inre", istället är de högst sociala och diskursiva aktiviteter. Som tidigare nämnts råder ingen koherens mellan människors uttalade attityder och deras handlingar (Jørgensen, Phillips 2000).

Wetherell och Potter betraktar "tolkningsrepertoarer" som ett centralt begrepp inom diskurspsykologin. Om detta skriver de: "Med tolkningsrepertoar menar vi den uppsättning begrepp, beskrivningar och sätt att tala som i stort sett kan skiljas från varandra och som ofta finns samlade kring metaforer eller livfulla bilder" (Jørgensen, Phillips 2000:114). Tolkningsrepertoarer kan sägas kategorisera världen "på sätt som bidrar till att legitimera och bevara sociala mönster" (Jørgensen, Phillips 2000:116).

Jørgensen och Phillips ser ett värde i att koppla samman kritisk diskursanalys och diskurspsykologi med varandra och titta på spelet och brännpunkter *mellan* dessa.

5. Material

Jag har valt tre domar mellan perioden december 2017 och mars 2018[1]. Den första, känd som Fittja-fallet, vars dom kom mitt i den ursinnigaste perioden av svensk metoo-uppgörelse, skapade en folkstorm av protester och manifestationer när de fem åtalade männen friades. Den andra, ett misshandelsfall i Solna tingsrätt, resulterade i att de två nämndemännen som friade den åtalade (bland annat på grund av att han kom från "en finare familj") fick lämna både sina politiska uppdrag och uppdragen som nämndemän. Deras friande dom kom att bli hårt kopplad till deras utomeuropeiska rötter, och i medierna flammade en diskussion upp om huruvida muslimska sharia-lagar höll på att förvränga svensk rätt. Så till den sista domen, som fått minst uppmärksamhet, rörande en våldtäkt på ett hotellrum i Stockholm. Trots tung bevisning ledde domen till ett friande av den åtalade mannen på grund av två nämndemän med bland annat följande motivering: "*Det har inte varit fråga om något bråk eller slagsmål, så som man tänker sig att en våldtäkt ska vara*" (min kursivering). Att den sistnämnda mötts av större medial tystad såväl som en politisk tystnad skulle jag hävda delvis är kopplat till att nämndemännen är etniska svenskar och således inte går att placera som ett problem "därborta".

2017 anmäldes knappt 22 000 sexualbrott i Sverige, av dessa utgjordes drygt 11 000 av sexuellt ofredande, och omkring 7 300 av våldtäkt. 92 procent av offren var kvinnor, och 8 procent var män. 97 till 98 procent av förövarna utgjordes av män (NCK 2017). Samma år, 2017, uppgick antalet anmälda misshandelsbrott mot kvinna 18 år eller äldre till 28 000. Av samtliga anmälningar var en majoritet av de misstänkta gärningspersonerna män (NCK 2017). Mörkertalet för både sexualbrott och misshandel uppskattas vara omfattande.

Eftersom det (sexuella) våldet mot kvinnor är mycket omfattande, nästan epidemiskt i vårt samhälle, finner jag det intressant att analysera hur rätten bemöter kvinnors berättelse om (sexuellt) våld; dess (o)förmåga att eventuella skydda dem från detta, och (o)förmågan att ge dem upprättelse.

En nedkortad redogörelse för de tre domarna följer nedan. Notera att den första, Fittja-fallet, från Södertörns tingsrätt är betydligt mer omfattande med sina 127 sidor jämfört med den från Solna tingsrätt (11 sidor) och Stockholms tingsrätt (23 sidor) och därför kommer ges större utrymme.

[1] [1] Jag använder också ett par dagstidningsartiklar från Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter från samma period för att belysa flera perspektiv av symboliskt våld i svensk rätt.

5.1 Södertörns tingsrätt, mål nr: B 8127-17

Den juridiska processen påbörjas då målsägande själv söker upp polisen kvällen den 14 augusti 2016. Under rättegången vittnar polisen Filip Ekberg och delger följande om sitt första möte med henne: “Målsägande gav ett nedstämt och ledset intryck. Hon sade att hon blivit utsatt för något fruktansvärt”. Han tror att hon sade något i stil med att hon varit med om mycket, men att hon aldrig hade trott att hon skulle bli behandlad så lågt. Målsäganden pekade på fläckarna på sina kläder och förklarade att hon hade blivit gruppvåldtagen. Han och de övriga i polispatrullen satte henne omgående i polisbilen och försökte få mer detaljerad information. Det var dock svårt eftersom hon var så ledsen. Han och hans kollegor beslutade sig för att målsäganden behövde vård på Avdelningen för Våldtagna Kvinnor (AVK) vid Södersjukhuset (SöS). De körde henne omgående till sjukhuset, och väl framme tog jour-utredare hos polisen över där målsägande träffar polisen Åsa Sköldberg som delger följande: “Kvinnan var tagen, jätterädd och skärrad. Det verkade också som att kvinnan skämdes. Jag tar hand om kvinnans kläder när vi är på AVK-SöS och lägger dem i beslagspåsar, när hon klär av sig ser jag flera blåmärken på hennes ben och armar och jag ser även färska skrapmärken på knäna. Målsäganden är skärrad och ledsen, hon skakar i kroppen och säger hela tiden att det är jobbigt att detta har skett, hon säger att hon är bra på att stänga av saker. Målsäganden har också svårt att prata då hon verkar ha fått en smäll på käken. Hon berättar att killarna har dragit henne i håret och slagit hennes huvud i golvet”.

Spår av sperma säkras på SöS från målsägandens kläder, händer, mun och underliv.

Målsägande blir undersökt av läkare, Jenny Björklund, som delger följande: Hon minns målsäganden bättre än många andra, framför allt eftersom målsäganden hade så ont. De flesta har inte så ont över hela kroppen som målsäganden hade. Vad gäller den psykiska statusen var målsäganden förvånansvärt adekvat. Målsäganden kunde tydligt redogöra för vad hon varit med om både före övergreppet och under tiden, trots den chockartade händelsen. Målsäganden var rejält öm i både ansiktsskelett och huvudskelett. Det fanns en ca 10 x10 centimeter stor röd missfärgning i hårbotten ovanför vänster öra som, i likhet med svullnaden i ansiktet, var svår att fotografera. Hon minns inte exakt var alla hudmissfärgningar satt utan måste utgå från de bilder som togs vid tillfället. Hudmissfärgningar innebär att det är rött eller blått på kroppen. Det var dock flera svaga skiftningar som gjorde väldigt ont, men som inte gick att fånga på bild. De dokumenterades dock i skrift.

Detta är den initiala delen av polisens förundersökning. Målsägande har under resan mot AVK på SöS blivit visad en streetview-bild i google maps av polisen för att få henne att peka ut

brottsplatsen. Polisen vittnar dock om att detta var svårt "på grund av målsägandes nedstämdhet" och då hon hade svårt att orientera sig i området. Hon nämnde inte något namn på någon väg eller liknande. Hon var tagen och chockad. Målsäganden pekade slutligen ut ett högt hus vid tunnelbanestationen [i Fittja] under bilfärden. Bostadsområdet där gruppvåldtäkten skett har dock flera identiska hus, vilket resulterar i att målsägande pekar ut fel adress kvällen den 14 augusti 2016.

Efter den 15 augusti dröjer det till **8 juni 2017** innan nästa polisförhör med målsägande hålls. Och först den **19 juni 2017** gör polisen en "vallning" med målsägande där hon pekar ut brottsplatsen, och det då framkommer att polisen undersökt fel brottsplats i augusti 2016.

I domen kritiserar rätten polisens förundersökning hårt och menar att det försätter åklagaren och målsägande i något av en omöjlig situation, eftersom det för en fällande dom måste vara "praktiskt taget uteslutet att det kan ha gått till på något annat sätt än det som åklagaren påstår." Vidare: "Utan en hållbar förundersökning försämras de tilltalades möjligheter att försvara sig och åklagarens möjlighet till framgång i domstolen minskar. I detta fall har rättegången visat på åtskilliga brister i utredningen." Utöver detta skriver rätten också att: "*Målsägandens* (min kursivering) uppgifter har på en rad olika punkter visat sig brista i trovärdighet och tillförlitlighet i fråga om sådana detaljer som är avgörande för tingsrättens prövning. Samtidigt är det tydligt att det finns en kärna i berättelsen som är trovärdig och som vinner visst stöd av övrig utredning. Hon har också lämnat uppgifter som i efterhand har visat sig vara korrekta." Med tanke på att nationellt forensiskt centrum (NFC) har bevisat att de åtalades sperma återfunnits på målsägandes kläder och kropp menar rätten att detta talar starkt för "att hon blivit utsatt för någonting i Fittja" men sammantaget "bedömer tingsrätten trovärdigheten och tillförlitligheten av de uppgifter som *målsäganden* (min kursivering) har lämnat under rättegången som låg."

Trots omfattande bevis som backar upp målsägandes påstående om att hon blivit gruppvåldtagen, från den initiala kontakten med polis och läkare till NFC:s undersökning, så blir de fem åtalade männen friade för grov våldtäkt, 6 kap 1 § 1 st och 4 st i brottsbalken, samt medhjälp till grov våldtäkt, 6 kap 1 § 1 st och 4 st samt 23 kap 4 § brottsbalken.

5.2 Solna tingsrätt, mål nr: B 3551-15

Solna tingsrätt friade den 19 februari (2018) en man i ett misshandelsmål. Detta eftersom två nämndemän, Ebtisam Aldebe och Hasan Fransson, ansåg att den tilltalades familj "verkar vara en bra familj, till skillnad från hennes [målsägandens]" samt därför att det enligt dem "inte är ovanligt

att kvinnor felaktigt hävdar att de blivit misshandlade och hotade och på så sätt låtsas att de är i behov av ett skyddat boende för att få en lägenhet.” Vidare menade nämndemännen att kvinnan och mannen har utomeuropeiska rötter och att det normala “i dessa kretsar” är att kvinnan berättar för släkten att hon blir misshandlad om hon blir det, så att saken kan lösas “inom familjen”. Det faktum att kvinnan anmält mannen till polisen hävdar de således talar emot henne. En blånad hon har under ögat menar de kan “lika gärna vara en sådan blånad som man kan få av för lite sömn”. Vidare: “Det kan inte uteslutas att målsägande orsakat skadorna på sig själv för att sätta dit X (den åtalade mannen)”.

Det finns dock skiljaktiga meningar i denna dom. Ordföranden Lena Klintefall och nämndemannen Alexandra Bosnjakovic vill döma X för misshandel. De menar att målsägandes berättelse varit “detaljerad, sammanhängande och utan motsägelser. Det har inte framkommit något rimligt motiv till att hon skulle hitta på hela historien. Hennes berättelse överensstämmer med vad hon tidigare uppgett enligt polisanmälan, tidigare förhör och journalanteckningar. Den stämmer också väl överens med vad hon har berättat för vittnena Cecilia Karlström (Relationsvåldscentrum i Västerort) och Helena Svedgård (samordnare vid enheten Våld i nära relationer i Haninge kommun). Blånaden under ögat ser enligt vår mening mer ut att vara orsakad av våld än av sömnbrist och skadorna är inte sådana att de rimligen kan ha orsakats av målsägande själv. Gärningen ska därför inte bedömas som ringa misshandel som försvaret gjort gällande utan som misshandel av normalgraden, vilket X ska dömas för.”

På grund av att två nämndemän inte instämmer i detta blir dock den målägande, X, frikänd från misshandel, 3 kap 5 § brottsbalken.

2.3 Stockholms tingsrätt, mål nr: B 2667-18

En våldtäktsdom från Stockholms Tingsrätt från 29 mars (2018). I denna blev den tilltalade mannen friad på grund av två nämndemän, Roland Erlandsson och Inger Lidberg, med följande motivering: “Det har inte varit fråga om något bråk eller slagsmål, så som man tänker sig att en våldtäkt ska vara. Sekretess (vilket är målsägandes benämning i denna dom) har inte försökt rymma och hon passade inte på att lämna rummet när hon skulle hämta sin väninna. Hon kan ha förorsakat blessyrerna själv. Mot den bakgrunden ska båda åtalspunkterna ogillas.” Utöver det menar man att hennes berättelse är “naiv”.

Även i denna dom finns skiljaktiga meningar. Ordföranden Mirja Högström och nämndeman Kerstin Gudmundson vill döma XX (den tilltalade) för misshandel och våldtäkt med följande

motivering: “Sekretess har lämnat en berättelse som enligt vår mening är klar, lång och levande. Det åberopade rättsintyget och fotografierna har visat att Sekretess blivit utsatt för våld, som stämmer väl överens med det våld hon har berättat om. Av läkarintyget framgår bland annat att hon har blåmärken på bröst och hals, rivmärke på axeln och slemhinnemissfärgning i underlivet. Vi anser vidare att Sekretess berättelse varit fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter och svårförklarliga moment, också i de fall hon blivit pressad under förhöret. Enligt den tekniska bevisningen har såväl lakan som kuddar varit blodbefläckade och Sekretess har haft de skador vi redogjort för ovan. Sekretess har dessutom på detaljnivå berättat samma sak hela tiden från det första polisförhöret till huvudförhandlingen i tingsrätten – och då ägde det första polisförhöret rum i snar anslutning till att XX lämnade rummet. Vi noterar att XX:s berättelse varit väsentligt fattigare på detaljer kring de åtalade händelserna – till skillnad från vad han berättat om skeendena före och efter det han kom till hotellrummet. Hans berättelse är i de relevanta delarna mycket kort och är inte enligt vår mening levande. XX ska således dömas till fängelse i två år och tre månader för de åtalade gärningarna.”

På grund av att två nämndemän inte instämmer i detta blir dock den åtalade, XX, frikänd från misshandel, 3 kap 5 § i brottsbalken samt våldtäkt 6 kap 1 § 1 st brottsbalken.

5.4 Urval

Anledningen till att jag valt dessa tre domar är för att de är aktuella och tillsammans visar ett rådande mönster över hur nuvarande lagstiftning tar sig an och förhåller sig till mäns (sexuella) våld mot kvinnor, samt hur svensk rätt bemöter och bedömer kvinnors berättelser om mäns våld. Alla tre domar har blivit medialt uppmärksammade, och mer eller mindre kritiserade, av allmänhet såväl som av politiker. De har skett mitt under eller i nära anslutning till en omskakande #metoo uppgörelse, vilket i viss utsträckning kan ha påverkat kritiken mot dem och framförallt gett ett rejält uppsving till de massiva protester som skedde i samband med friandet av de fem männen i Fittja-fallet. #Metoo eller inte, friande våldtäktsdomar med medial kritik och allmänhetens ursinne är inget ovanligt fenomen i vårt samhälle, och av den anledningen betraktar jag inte heller de tre domarna jag valt som unika, med undantag av Solnadomen som får betraktas som unik utifrån hur den formulerades.

5.5 Etik

Ämnet (sexuellt) våld mot kvinnor är omgärdat av starka känslor, fördomar, vanföreställningar och tabun. Som genusvetare har jag för avsikt att förhålla mig så teoretiskt och sakligt som möjligt till ämnet för att kunna göra en noggrann analys.

Domarna är offentligt material men av respekt för de åtalade männen har jag anonymiserat dem. Det är min fulla avsikt att behandla alla inblandade respektfullt, även då jag förhåller mig kritiskt till uttalanden gjorda i rättssalen.

6. Analys

Analyserna är avgränsade i kronologisk ordning till respektive dom; Södertörnsdomen, Solnadomen och Stockholmsdomen, med en avslutande unison betraktelse av alla tre.

6.1 Södertörnsdomen/ Fittja-fallet

I Fittja-fallet hör både målsägande och de åtalade till stigmatiserad grupper. De sistnämnda, fem, är alla invandrarättlingar, några av dem småkriminella. Och den svenska målsägande kvinnan har en lång missbrukshistorik. Inga av dem kan alltså initialt luta sig tillbaka på någon maktresurs så som social position/status eller tolkningsföreträde och auktoritet (Alina 2003). Ett intersektionellt perspektiv kan dock föra fram argument för att i de två stigmatiserade grupperna är, vid en jämförelse, den missbrukande kvinnans status lägre. Runt den missbrukande kvinnan finns en tolkningsrepertoar vars “metaforer och livfulla bilder” (Jørgensen, Phillips 2000:114) är rakt igenom svarta och solkiga. Sett ur nationsbyggandets perspektiv faller hon långt utanför ramen för kollektivets bild av kvinnor som bärare av heder och ära, hon är ingen “ordentlig kvinna” (Yuval-Davis 1997[2012]). Elisabeth Massi Fritz, åklagaren som representerar målsägande, påpekar också i en intervju i Svenska Dagbladet att hennes klient inte är “det ‘perfekta’ våldtäktsoffret” (2017). Eftersom hon är missbrukare, men också för att hon inte “kan berätta exakt och i vilken ordning allt hänt på det sätt som rätten kräver” (Svenska Dagbladet 2017). Massi Fritz säger: “Redan första dagen i rättssalen kände jag dåliga vibbar”. Hon menar att det var små saker som hände, som hennes magkänsla reagerade på direkt: som att domaren irriterat avbröt offret lite för många gånger, och att hon log mot de tilltalade men inte mot den målsägande kvinnan. Och så vidare. Massi Fritz beskriver ett tydligt symboliskt våld. Det är milt och omärkligt och sker genom ett misskännande (Bourdieu 1999). Det rör sig om vad Bourgois skulle uttrycka som förnedring och legitimering av ojämlikheter (Listerborn, Molina, Mulinari 2011,) utifrån kön men med tyngdpunkten i klass. Den

målsägande kvinnan berättar i ett anonymiserat videoklipp hur hon påverkades av att domaren flertalet gånger avbröt henne: “Det fick mig att känna mig så oerhört värdelös” (Dagens Nyheter 2017). Det milda, omärkliga våldet får henne att känna sig både förnedrad och missaktad.

Faircloughs begrepp transivitet visar att det finns en aktiv blick på den målsägande kvinnan och ett tvivel på hennes förmåga att uttrycka sin (o)vilja. Andersson menar i sin avhandling *Hans (ord) eller hennes?* (2004) att domstolen lägger ett stort ansvar på kvinnan att *förhindra övergrepp*, att hon bör ha *agerat* på något sätt, som till exempel “gjort några *försök att lämna* [platsen]” (Andersson 2004:219). Hon har en *skyldighet* att avböja.

Blicken på de åtalade männen är mer passiv. Domen uttrycker “trovärdigheten och tillförlitligheten som låg” i den målsägandes kvinnas berättelse. Men gör inga sådana uttalande om männens berättelser, som går vitt isär. Som exempel kan de åtalade männens beskrivning av kvinnan illustrera detta. Den åtalade mannen A beskriver henne som “blyg och osäker”; märker att hon sluddrar och luktar lite alkohol. Åtalade mannen B säger att “hon visste exakt vad hon gjorde, hon var fullt medveten och hade full kontroll”. Åtalade mannen C: “Kvinnan var den oblygaste tjej jag någonsin träffat. Hon var kåt och desperat”. Han visste inte att hon var missbrukare utan uppfattade henne mer som en “eskortbrud”. Utöver de sinsemellan motsägelsefulla bilderna av den målsägande kvinnan synliggörs här en historisk syn på “manlig” respektive “kvinnlig” sexualitet. Hennes kropp är, vare sig hon framstår som blyg eller “den oblygaste”, vad Andersson beskriver som *öppen* (2004). Det är, med andra ord, bara att passa på att ta för sig av den.

Så till diskursen om *den vanliga mannen*. De åtalade här är invandrarättlingar, och som sådana hör de inte till gruppen *vanliga män*. Men den målsägande kvinnan är heller ingen “ordentlig kvinna”, vilket givetvis har stor betydelse. Hennes icke-jämställdhet är större i och med hennes missbruk. Det finns i slutänden mer negativa föreställningar om henne än om de åtalade männen.

Domen visar dock att männen också förhåller sig till diskursen om *den vanliga mannen*. Åtalade mannen D säger: “Det var aldrig fråga om någon våldtäkt. *Han och hans kamrater är inte sådana*” (min kursivering). Åtalade mannen E säger att han inte är Guds bästa barn, men han är inte heller något “monster”. Han skulle aldrig titta på när 10–20 personer våldtar någon och andra hejar på. Då skulle han ingripit.

Diskursen om *den vanliga mannen* producerar ett kunskaps- och betydelsesystem som påverkar de åtalade männen att läsa sig själva som icke-förövare, trots att den åtalade kvinnan beskrivs av polisen som “tagen, jätterädd och skärrad” vid den initiala kontakten. Hon “skakar i kroppen” och de kör henne till AVK på SöS, där en läkare i rätten vittnar om att hon minns den

målsägande bättre än många andra, eftersom hon hade så ont. De åtalade männen uppfattar att kvinnan haft "frivilligt" sex. Att kvinnan till följd av det fått flera allvarliga skador, att hon är "tagen, jätterädd och skärrad" är inget de förväntas reflektera över, inte heller rätten gör det, utöver att drista sig till att mena att "någonting" hänt henne i Fittja.

Om transiviteten visar en passiv inställning till de åtalade männen, så visar modaliteten att domaren är mer instämmande mot de åtalade männen. Hon ler mot dem. Den målsägande kvinnan å andra sidan får finna sig i att flertalet gånger, och med irritation, bli avbruten då hon talar. Med hjälp av kritisk diskursanalys blir rättens "neutralitet" utmanat och dominansen lokaliserad. De målsägande männen må vara invandrarättlingar, men rätten har djupa rötter i patriarkala strukturer, och i Fittja-fallet har vi att göra med en målsägande kvinna som inte betraktas som en "ordentlig kvinna" (Schömer 2003, Yuval-Davis 1997[2012]).

6.2 Solnadomen

I Solnadomen har både den åtalade mannen och den målsägande kvinnan utomeuropeiska rötter men är etablerade, av vad jag förstår, i det svenska samhället. Återigen är mannen inte *den vanliga mannen*, och kvinnan är heller ingen etnisk svensk "ordentlig kvinna". Här återfinns i viss mån samma strukturer som i Fittjafallet, det vill säga initialt finns ingen maktresurs att luta sig emot för någon av parterna, ingen social position eller status som ger tolkningsföreträde (Alina 2003). Men med rättens patriarkala rötter förstår vi dock vart dominansen är lokaliserad (Dijk 1993). Tolkningsrepertoarerna kring den målsägande kvinnan är långt ifrån solkiga och nedsvärtade, som den svenska missbrukande kvinnans i Fittja-fallet, snarast underblåser hennes utomeuropeiska rötter en schablonbild av en undergiven kvinna. Den bilden förstår vi också att de två nämndemännen, Ebtisam Aldebe och Hasan Fransson, förhåller sig till. De tycker närmast att det är misstänksamt att målsägaren anmält mannen till polisen, eftersom det "i dessa kretsar" är normalt för kvinnan att berätta för släkten att hon blir misshandlad så att saken kan lösas "inom familjen". De faktum att kvinnan anmält mannen till polisen hävdar de således talar emot henne. De uttrycker vidare att den tilltalades familj "verkar vara en bra familj, till skillnad från hennes [målsägandens]". Här opererar således ett tydligt symboliskt våld. Den målsägande kvinnan missaktas på grund av nämndemännens uppfattning av hennes familj, som vi kan anta inte har någon social status och därmed inte ges vare sig auktoritet eller tolkningsföreträde. Den åtalade mannen däremot uppfattas komma från "en bra familj", och som sådan legitimeras hans version av händelserna, han ges auktoritet att stå för vad

som är att betrakta som "sanning". Något som vidare går att koppla till Slavoj Žižeks "universe of meaning" (Žižek 2009:1), vilket han betraktar som den mest fundamentala formen av våld i språk.

Transiviteten visar som vanligt i rättssammanhang en aktiv blick på den målsägande kvinnan, och en passiv på den åtalade mannen. Här återfinns också den våldsdiskurs som gav upphov till den häftiga reaktionen på *Slagen Dam*, det vill säga att manligt våld är något avvikande. Istället hävdar de friande nämndemännen att det "*inte är ovanligt att kvinnor felaktigt hävdar att de blivit misshandlade och hotade* (min kursivering) och på så sätt *låtsas* (min kursivering) att de är i behov av ett skyddat boende för att få en lägenhet." De fortsätter på samma spår när de förklarar kvinnans dokumenterade skador (en blånad under ögat bland annat) som en sådan man kan få av för lite sömn, eller att "*Det kan inte uteslutas att målsägande orsakat skadorna på sig själv för att sätta dit* (min kursivering) den åtalade mannen". van Dijks dominansbegrepp, tillsammans med symboliskt våld, syns i dessa formuleringar. Exempelvis sker en förnekelse av våld (möjligen har kvinnan sovit för lite, eller så har hon slagit sig själv?) och ett öppet stöd för mannen uttrycks också, vilket bidrar till att den verkliga dominansen övertäcks (van Dijk 1993). Det är enligt de friande nämndemännen den målsägande kvinnan vi ska betrakta med missaktning; hon som eventuellt är ute efter att skaffa sig en lägenhet och *sätta dit* mannen. Den skiljaktiga ordföranden och nämndemannen är dock av annan uppfattning. Den målsägande kvinnan hade redan en egen bostad, hennes skador är dokumenterade av Relationsvåldscentrum i Västerort och Våld i nära relationer i Haninge kommun, de finner därför inget rimligt motiv till att hon skulle hittat på hela historien.

Här måste påpekas att nämndemännen Ebtisam Aldebe och Hasan Franssons friande dom gav upphov till en enorm kritikerstorm i media. Det talades med upprördhet om att sharia-lagarna började nästla sig in i svensk rätt, och de båda nämdemännen blev bland annat till följd av det både avstängda från rätten och sina politiska uppdrag.

6.3 Stockholmsdomen

Att det inte är fråga om några sharia-lagar som nästlar sig in, syns dock tydligt i nästa dom, Stockholmsdomen. Denna blev också, i viss mån, ifrågasatt i media, men de friande nämndemännen denna gång var svenskar, därför uppstod kring dem ingen häftig diskussion kring svensk kultur och patriarkala värderingar i svensk rätt.

Den åtalade mannen i denna dom är svensk. Som sådan har han mer *kontroll*, enligt van Dijk, än den målsägande kvinnan som har utomeuropeiska rötter. Den åtalade har alltså genom sin sociala position och status (man, svensk; en *vanlig man*) tolkningsföreträde och auktoritet i större

utsträckning i sin berättelse, än den målsägande kvinnan. Hans ord ges legitimitet att betraktas som "sanningen" (Alina 2011).

Trots den målsägande kvinnans dokumenterade skador såsom "blåmärken på bröst och hals, rivmärke på axeln och slemhinnemissfärgning i underlivet" så menar den ena nämndemannen, Roland Erlandsson, att: "Det har inte varit fråga om något bråk eller slagsmål, *så som man tänker sig att en våldtäkt ska vara*" (min kursivering). Denna tolkning går att koppla till Foucaults idé om vad som inkluderas och vad som exkluderas i diskursen, i det här fallet vad inkluderas respektive exkluderas i dominerande våldtäktsdiskurser. Nämndemannens syn är påtagligt förankrad i bilden av en överfallsvåldtäkt (som i Fittja-fallet, med det undantaget att kvinnan inte antas tillhöra bottenskiktet i samhället) och har därav en rad "metaforer och livfulla bilder" (Jørgensen, Phillips 2000:114) kopplade till sig. Det vill säga en våldtäkt bör följa en viss mall för att betraktas som våldtäkt. Att den målsägande kvinnan har flertalet externa såväl som interna fysiska skador, att hon talat om för den åtalade mannen att han ska "backa" eller "ta det lugnt", räcker inte som bevis för att det i slutändan inte var fråga om frivilligt sex för den målsägande kvinnan. För nämndemannen måste ett "bråk eller slagsmål" vara på tapeten innan han tolkar det som en våldtäkt. Jag kopplar nämndemannens syn vidare till Anderssons avhandling och rättens fokus på kvinnans *viljeuttryck.* Det är hon som har ett ansvar för att *förhindra övergrepp* (jämför med Faircloughs transivitet och den aktiva blicken på kvinnan) hon bör exempelvis ha gjort några *försök att lämna platsen.* Detta är något Roland Erlandsson också ger uttryck för fortsättningsvis i domen då han konstaterar: "Sekretess (vilket är målsägandes benämning) har inte försökt rymma och hon passade inte på att lämna rummet när hon skulle hämta sin väninna". Utöver detta kommer han fram till samma slutsatser som Ebtisam Aldebe och Hasan Fransson då han menar att den målsägande kvinnan "kan ha förorsakat blessyrerna själv". Här framträder, van Dijks dominansbegrepp tillsammans med ett tydligt symboliskt våld; det sker (återigen) en förnekelse av manligt våld (*"hon kan har förorsakat blessyrerna själv"*) och ett öppet stöd för mannen uttrycks (det finns en misstänksamhet över att vi har att göra med ännu en kvinna som främst vill *sätta dit* en man). Det är samma våldsdiskurs som dominerar här som i Solnadomen, det vill säga våld ses som ett exceptionellt *undantag* och något som *den vanliga mannen* inte ägnar sig åt. Jag skulle påstå, i enlighet med den skiljaktiga domaren Mirja Högström och nämndemannen Kerstin Gudmundson i målet, att både medicinsk dokumentation och polisens dokumentation talar starkt för både att en misshandel och våldtäkt ägt rum. Men rådande diskurser om *den vanliga mannen* samt vad som inkluderas och exkluderas i rådande våldtäktsdiskurser gör att nämndemännen Roland Erlandsson och Inger Lidberg kommer

till slutsatsen att den åtalade ska frias. Lidberg menar att den åtalade kvinnans berättelse är "naiv" vilket jag tolkar som att den målsägande kvinnans viljeuttryck inte räcker till för att göra den *öppna* kroppen otillgänglig. Modaliteten visar här ett kunskaps- och betydelsesystem som instämmer med den åtalade (*normala*) mannen; hans rätt att uppfatta målsägandes kropp som *öppen* och vidare uttrycks en låg affinitet (hedge) med den målsägande kvinnan ("*Det har inte varit fråga om något bråk eller slagsmål, så som man tänker sig att en våldtäkt ska vara"*).

De friande nämndemännens agerande i denna dom illustrerar hur manliga tankestrukturer är så dominerande att de framstår som neutrala (Bordieu 1999).

6.4 En unison betraktelse

Om kritisk diskursanlys, diskurspsykologi och Bourdieus begrepp *symboliskt våld* lokaliserar var dominansen befinner sig i det som anses vara en neutral, objektiv och opartisk rätt, så finner jag det här också intressant att applicera Butlers *heterosexuella matris* på domarna. Utgångspunkten att kön, genus och begär är performativa, det vill säga att de ständigt återskapas genom handling, syns tydligt i alla tre domarna, bland annat i det oproblematiska förhållande rätten visar för en historisk "manlig" och "kvinnlig" sexualitet, och i sin stadiga förankring i en patriarkal ordning med ett ofrånkomligt manligt tolkningsföreträde. Den *heterosexuella matrisen* öppnar således upp för möjligheten att se och kritiskt diskutera på vilka sätt olika maktsystem upprätthålls.

Connell menar att: "Makt som utövas via institutioner och makt i form av en grupps undertryckande av en annan, är en viktig del i genusstrukturen (Connell 2003:82). Fairclough uppfattar att det genom ideologier finns "betydelsekonstruktioner som bidrar till produktion, reproduktion och transformation av dominansrelationer" (Jørgensen, Phillips 2000:79) och gör kopplingar till Antonio Gramscis hegemoniska begrepp: "Hegemoni är inte bara dominans utan en förhandlingsprocess vari man skapar betydelsekonsensus" (Jørgensen, Phillips 2000:80).

7. Slutsatser

Den feministiska forskningen visar ett tydligt strukturellt problem med mäns våld mot kvinnor (Nilsson, Lövkrona 2016). Sedan början på 2000-talet har denna kvantitativa forskning tillbakavisat gängse uppfattning om den våldsutövande mannen som socialt belastad eller "psykiskt sjuk". Denna forskning har dock inte lämnat några som helst avtryck i svenska rättsväsendet och de tre domarna jag analyserat. I alla tre syns istället tydligt diskurser som håller fast vid *den vanliga mannen*, det vill säga han som inte slår (eller våldtar), våld betraktas rent allmänt som något

avvikande. Det strukturella problemet med mäns våld mot kvinnor förblir således osynligt i svensk rätt. En förklaring på detta ser jag i den patriarkala struktur som rätten har sina rötter i, och som lever kvar i ett utbrett och ofta förekommande manligt, maskulint och patriarkalt tolkningsföreträde. Med Bourdieus förklaringsmodell syns det att de dominerande gruppernas tankestrukturer råder, och den framstår därmed som neutral. Den manliga dominansen dikterar också, enligt Foucaults begrepp av diskurser, *vad* som kan tänkas, sägas eller göras, och *vem* som har auktoritet att tala och bli tagen på allvar, eller vem som blir marginaliserad och exkluderad. Den målsägande kvinnan i Fittja-fallet utgör det tydligaste exemplet i de tre domarna på vem som *inte* har rätt att tala och bli tagen på allvar. Hennes sociala position i bottenskiktet av samhället förklarar i viss utsträckning för mig polisens oprofessionella och minst sagt lama förundersökning. Denna gav upphov till hård kritik från rättens sida. Samtidigt visar domaren i rätten med tydlighet sitt ointresse när den målsägande kvinnan svarar på åklagarens och försvarsadvokaternas frågor, vilket tar sig uttryck i att hon irriterat avbryter målsägaren "lite för ofta" (Svenska Dagbladet 2017). Åklagaren Massi Fritz noterar också att domaren ler mot de åtalade, men inte mot den målsägande. I domen anses "trovärdigheten och tillförlitligheten som låg" i den målsägandes kvinnas berättelse, men samtidigt konstateras att "någonting" hänt i Fittja.

I de övriga två domarna förekommer våldsdiskurserna om *den normala mannen* och (sexuellt) våld som något *avvikande* i än större utsträckning. Men det mest anmärkningsvärda för mig blir här upptäcken av en våldsdiskurs som förklarar kvinnornas dokumenterade fysiska skador med att de kan ha orsakat dem själva: "*Det kan inte uteslutas att målsägande orsakat skadorna på sig själv för att sätta dit X* (min kursivering, Solnadomen)" och "*Hon kan har förorsakat blessyrerna själv*" (min kursivering, Stockholmsdomen). Detta skulle jag säga är mitt viktigaste fynd i den här uppsatsen; att det i denna våldsdiskurs framstår som normativt och allmänt etablerat att kvinnor har en latent förmåga att skada sig själva och sedan anklaga en oskyldig man för skadorna. Denna diskurs konstruerar den misshandlade och/ eller våldtagna kvinnan som misstänksam; icke-trovärdig, eventuellt kapabel att misshandla sig själv för att kunna *sätta dit* en man (eller skaffa sig en lägenhet). Här framträder en i de flesta fall osynliggjord rättslig patriarkal struktur med skarp tydlighet; här råder ett manligt tolkningsföreträde, och en manlig tolkningsrepertoar som har auktoritet att berätta "sanningen" vilket i sin tur kan "kategoriserar världen på sätt som bidrar till att legitimera och bevara sociala mönster" (Jørgensen, Phillips 2000:116).

Det är också ett manligt tolkningsföreträde och patriarkalt mönster som råder i synen på kvinnokroppen som *öppen* med en passiv sexualitet (Andersson 2004). Som följd av det fokuserar

rätten hårt på *offrets vilja*, inte på förövarens beteende. Det vilar ett ansvar på offret att försöka *förhindra övergrepp*, och om hon inte kan det måste det finnas en *rimlig förklaring* till ett bristande motstånd. I våldsdiskurserna finns en föreställningen om *hur en våldtäkt ska vara*, det vill säga det är särskilda attribut som måste uppfyllas för att det ska anses vare en våldtäkt. I Stockholmsdomen anser två nämndemän att dessa inte är uppfyllda, den ena, Roland Erlandsson uttrycker det på följande sätt: "Det har inte varit fråga om något bråk eller slagsmål, *så som man tänker sig att en våldtäkt ska vara*" (min kursivering). De räcker således inte att den målsägande kvinnan har dokumenterade blåmärke på bröst och hals, rivmärke på axeln och slemhinnemissfärgningar i underlivet, och att den tekniska bevisningen funnit såväl lakan som kuddar blodbefläckade. Hennes påståenden om att hon blivit våldtagen avvisas eftersom det inte förekommit något bråk eller slagsmål. Hennes berättelse betraktas som "naiv" och skadorna avfärdas som att hon kan ha förorsakat dem själv. I diskursen *så som man tänker sig att en våldtäkt ska vara* finns ingen relation till den fysiska och känslomässiga verkligheten av frozen fright som drabbar våldtagna i stor utsträckning (Möller, Söndergaard, Helström 2017). Frozen fright sker då hjärnan går in i överlevnadsläge och leder till att alla funktioner i kroppen fokuserar på överlevnad. Förmågan att röra sig eller ge ifrån sig ljud minskar eller försvinner helt eftersom den sexuellt ofredade eller våldtagna hamnar i ett tillstånd av trauma. Det är djupt anmärkningsvärt att svensk rätt reproducerar våldsdiskurser som fokuserar på offrets försök att förhindra övergrepp, när så många av dem i verkligheten drabbas av frozen fright.

Min studie visar tillsammans med tidigare studier att det finns väldigt lite förståelse för en patriarkal dominans i rätten, kvinnors berättelser misstros systematiskt. Tyvärr ser jag ingen förändring mellan våldsdiskurserna i domarna som Andersson analyserade och publicerade i sin avhandling 2004, och de som jag har analyserat i denna studien 2018. Diskurser om *den normala mannen* och om (sexuellt) våld som något *avvikande* leder till vad jag betraktar som en relativ rättslöshet för kvinnorna, liksom det hårda fokus rätten har på offrets försök att *förhindra övergrepp* (vilket förnekar den utbredda verkligheten av frozen fright). Detta bildar en kedja av symboliskt våld, som kröns av diskurser som betraktar kvinnor som särskilt benägna att ljuga, och med en latent förmåga att skada sig själva och anklaga en oskyldig man, i syfte att *sätta dit* honom.

En ytterligare problematik är en oförmåga att hantera intersektionalitet i rätten. Kön, klass och etnicitet förekommer i alla tre domar och bidrar till bemötandet av både målsäganden och åtalade. Det utgör en grund i polisens förundersökning av Fittja-fallet. En medelklasskvinna som sökt upp polisen efter en gruppvåldtäkt skulle med största sannolikhet inte bli förhörd först tio månader (!)

senare och hade heller inte blivit avbruten så ofta av domaren kan vi förmoda. Den sociala positionen av de åtalade männen hade med ens ändrats om den åtalade varit en medelklasskvinna, med ett annat möjligt slutresultat av domen. I Solnadomen går det att hävda att intersektionalitetsbegreppet visar en dubbelbestraffning av kvinnan på grund av etnicitet. Hon agerar inte som en undergiven kvinna då hon kontaktar polisen, och för detta blir hon misstänkligjord. I Stockholmsdomen syns med samma begrepp att den åtalade mannens position (och rätt till "sanning") är högre både som man, och som svensk, gentemot målsäganden som är kvinna med utomeuropeiska rötter.

Den gängse uppfattningen om rätten - och rättens egen uppfattning om sig själv - som neutral, objektiv och opartisk framstår i denna studie som djupt problematisk. En stor och ytterst akut utmaning är att förstå att den neutrala, objektiva och opartiska utgångspunkten osynliggör den patriarkala kärnan i svensk rätt. Paradoxen här är att så länge rätten ser sig som neutral går det inte att skapa någon jämlikhet. Det går nämligen inte att skapa någon förändring om alla människor tros betraktas som lika och tros behandlas likadant (Mulinari, Sandell, Schömer 2003). I slutänden är det rättens ovilja (eller en oförmåga?) att föra en diskussion om genusrelationer som paradoxalt nog utgör grunden för att dessa genusrelationer blir reproducerade (Eldén 2012). Utan en sådan diskussion och en analys av det som betraktas som neutralt kommer rättens patriarkala kärna bevaras och föras framåt. Något jag finner djupt provocerande i ett land som ser jämställdhetsarbetet som en norm.

Referenslista

Acker, Joan (2006) “Gender, class and race in Organizations” SAGE journals, Vol. 20:4, 441-464

Ahmed, Sara (2017) *Living a Feminist Life*, Durham and London: Duke University Press

Alina, Minoo (2011) “Den jämställda rasismen och de barbariska invandrarna: ‘Hedersvåld’, kultur och skillnadens politik” i Carina Listerborn, Irene Molina & Diana Mulinari (red.) *Våldets topografier: Betraktelser över makt och motstånd*, Stockholm: Bokförlaget Atlas

Andersson, Marcus (2017) “Kvinnan i Fittja-fallet: Tack svenska folket för allt stöd” Dagens Nyheter. 22 december https://www.dn.se [hämtad 2018-03-20]

Andersson, Ulrika (2004) *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Lund:Bokbox Förlag

Bourdieu, Pierre (1999a) *Den manliga dominansen,* Göteborg: Daidalos

Bourdieu, Pierre (1999b) *Praktiskt förnuft: bidrag till en handlingsteori*, Göteborg: Daidalos

Bourdieu, Pierre (2000) *Pascalian meditations*, Cambridge: Polity Press

Carbin, Maria (2010) “Mellan tystnad och tal – Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik”. *Sociologisk Forskning*, 4, p. 51, JSTOR Journals, EBSCO*host* [hämtad 2018-05-16]

Connell, Raewyn (2011) *Confronting Equality - Gender, knowledge and global chance*, Cambridge: Polity Press

Connell, Raewyn (2003) *Om genus*, Göteborg: Daidalos

Eldén, Sara (2012) “Scripts for the ‘good couple’: Individualization and the reproduction of gender inequality”. *Acta Sociologica*, 55:1 Complementary Index, EBSCO*host* [hämtad 2018-04-16]

Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips (2000). *Diskursanalys som teori och metod*, Lund: Studentlitteratur

Listerborn, Carina, Irene Molina & Diana Mulinari (red. 2011) *Våldets topografier: Betraktelser över makt och motstånd*, Stockholm: Bokförlaget Atlas

Lundgren, Eva, Gun Heimer, Jenny Westerstrand, Anne-Marie Kalliokoski (2001) *Slagen Dam: Mäns Våld Mot Kvinnor I Jämställda Sverige: En Omfångsundersökning*, n.p.: Umeå :

Brottsoffermyndigheten ; Uppsala: Univ.; Stockholm: Fritze [distributör], 2001; (Umeå : Åström), Library catalogue (Lovisa), EBSCO*host* [hämtad 2018-04-16]

Lundgren, Marcus (2011) “Diskurser om mansvåld” i Carina Listerborn, Irene Molina & Diana Mulinari (red.) *Våldets topografier: Betraktelser över makt och motstånd*, Stockholm: Bokförlaget Atlas

Mulinari, Diana, Kerstin Sandell & Eva Schömer (red. 2003) *Mer än bara kvinnor och män: Feministiska perspektiv på genus*, Lund: Studentlitteratur

Möller, Anna, Hans Peter Söndergaard & Lotti Helström (2017) “Tonic immobility during sexual assault - a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression”, *Acta Obstetricia Et Gynecologica Scandinavica*, 96, 8, pp. 932-938, MEDLINE, EBSCO*host* [hämtad 2018-05-16].

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet (2017) *Kriminalstatistik och våldsutsatthet* http://nck.uu.se [Hämtad 2018-05-18]

Nilsson, Gabriella och Inger Lövkrona (2015) *Våldets kön: Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*, Lund: Studentlitteratur

Schömer, Eva (2003) “Jämställdhetens dilemma” i Mulinari, Diana, Kerstin Sandell & Eva Schömer (red.) *Mer än bara kvinnor och män: Feministiska perspektiv på genus*, Lund: Studentlitteratur

SOU 2014:34 Delegationen för jämställdhet i arbetslivet (2014) *Inte bara jämställdhet: Intersektionella perspektiv på hinder och möjligheter i arbetslivet*

Thunberg, Karin (2017) “Massi Fritz: Värsta gruppvåldtäkt jag jobbat med”. *Svenska Dagbladet.* 19 december https://www.svd.se [hämtad 2018-03-20]

van Dijk, Teun A. (1993). “Principles of critical discourse analysis.” *Discourse & Society*, 4:2 JSTOR Journals, EBSCO*host* [hämtad 2018-04-10]

Yuval-Davis, Nira (1997[2012]) *Gender & Nation,* n.p.: London : Sage, 1997, Library catalogue (Lovisa), EBSCO*host* [Hämtad 2018-05-02]

Žižek, Slavoj (2009) *Violence: Six sideways reflections,* Croydon: Profile Books Ltd

Juridiska referenser:

Regeringsformens (RF) 1 kap *Lag (2010:1408)*.

Solna tingsrätt, mål nr: B 3551-15

Stockholms tingsrätt, mål nr: B 2667-18

Södertörns tingsrätt, mål nr: B 8127-17